

йшла до місця призначення, загубившись по дорозі.

6. Більшість історико-культурних цінностей залишилась неевакуйованою або була знищена радянськими військами.

Таким чином, евакуація культурних цінностей протягом 1941 р. з прифронтових районів мала ряд особливостей і велике значення для подальшої долі музейних, архівних та бібліотечних фондів. Відтворення повної картини цього процесу сприятиме пошуку неревакуйованих цінностей, дозволить встановити кількість залишеного на місцях і виявити винних у масштабних втратах Україною архівних, бібліотечних та музейних фондів.

Михайло Куницький (Луцьк)

Примусова репатріація радянських громадян до СРСР після Другої світової війни (український вектор)

Проблема репатріації взагалі і примусової репатріації радянських громадян зокрема постала на теренах західних окупаційних зон, де накопичилася велика кількість людей – громадян різних країн світу, які в силу різних обставин (військового полону, вивезення на примусові роботи тощо) потрапили до Німеччини і після закінчення війни прагнули чи не прагнули повернутися на місця свого постійного проживання.

В історичній літературі репатріація після Другої світової війни тривалий час замовчувалася, а публікації 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст. носять досить суперечливий, а часто й протилежний характер. Вивчивши архівні матеріали, мемуари учасників цих подій, статистичні дані, публіцистику останніх десятиліть, відтворивши у деталях особливості перебігу репатріаційних процесів, ми дійшли таких узагальнюючих висновків:

1. Союз РСР, що поніс величезні людські втрати за роки війни, був гостро зацікавлений у поверненні переміщених осіб, з точки зору як поповнення демографічних втрат, так і збільшення дешевих трудових ресурсів для післявоєнної відбудови. При цьому вище радянське керівництво взяло за мету повернути їх усіх без винятків, незважаючи на бажання частини вчорашніх радянських громадян залишатися на Заході. Репатріація була обов'язковою.

2. Факт небажання повертатися до СРСР розглядався радянським керівництвом сам по собі як злочин, бо завдавав відчутного удару по радянській ідеології – міфу про «найкраще життя в країні соціалізму». Радянський Союз будь-якою ціною намагався не допустити нової хвилі еміграції, яка до того ж

за всіма ознаками носила характер політичної еміграції. Головні причини небажання повертатися до СРСР визріли напередодні Другої світової війни та в її роки: тоталітарний режим, політичні репресії, переслідування, релігійні та національні утиски стали лейтмотивом неповернення.

3. У ході репатріації Союз РСР і союзники допускали грубі порушення міжнародних угод, ними ж підписаних. Беззаперечним є і той факт, що ці та інші проблеми репатріації радянських громадян, діяльності репатріаційних органів як радянських, так і союзних держав, становище репатріантів у таборах тощо потребують глибокого й усебічного вивчення. На цьому шляху робляться лише перші кроки.

4. Факт примусовості репатріації сприймався союзними державами далеко не однозначно. Якщо на початку 1945 р. союзники взагалі не сприймали репатріацію як проблему, а швидше, як звичайне виконання Ялтинських угод, то уже з 1946 р. примусовий характер репатріації склав для них чималу проблему. А з 1948 р. примусовість репатріації стає чи не головною причиною зіткнення інтересів СРСР та західних союзників. У кінцевому підсумку примусовий характер репатріації, з одного боку, та нова еміграційна хвиля із СРСР, з іншого, були використані США, Великобританією та іншими державами як один із інструментів політичної пропаганди у роки «холодної війни».

5. Радянський Союз, проводячи репатріацію своїх громадян на завершальному етапі війни та після її закінчення, незважаючи на спроби надати цьому процесу організованого і спланованого характеру, фактично здійснював погано організоване і недостатньо забезпечене переміщення людей, піддаючи їх до того ж принизливим і тривалим перевіркам, утримуючи репатріантів, наче злочинців, за колючим дротом на збірно-пересильних пунктах, позбавляючи їх елементарних людських зручностей, права листування із сім'ями тощо.

6. Значна частина репатріантів за результатами перевірки репатріаційно-фільтраційних комісій у кращому випадку «направлялася» жити і працювати у місця, віддалені від місць проживання їх родин, на важку фізичну роботу без урахування кваліфікації й побажань самих репатріантів, у гіршому – потрапляли до трудових радянських таборів і на довгі роки вважалися безвісти зниклими для своїх сімей.

7. Доля репатріантів у СРСР складалася по-різному, однак більшість з них тривалий час носили принизливе тавро «репатріант», «колишній полонений», «неблагонадійний». Для основної маси репатріантів були зачинені двері у вищі навчальні заклади, було неможливим кар'єрне зростання і т.д. Потрібно було п'ять десятиліть для того, щоб позбавити їх такого принизливого статусу в суспільстві.